

Canada

**RICHARD
FORD
CANADA**
VERTALING SJAAK DE JONG

DE BEZIGE BIJ ANTWERPEN

Kristina

**DEEL
EEN**

1

Ik zal eerst vertellen over de overval die onze ouders hebben gepleegd. Dan over de moorden, die later kwamen. De overval is het belangrijkste omdat die heeft bepaald welke kant het met mij en mijn zus op is gegaan. Als ik mijn verhaal er niet mee begin, is het allemaal niet volledig te volgen.

Onze ouders waren wel de laatsten van wie je verwachtte dat ze een bank zouden beroven. Het waren geen rare mensen, niet wat je zegt criminelen. Niemand had gedacht dat het met hen zou aflopen zoals het is afgelopen. Het waren gewone mensen, hoewel die gedachte natuurlijk elke betekenis verloor toen ze die bank eenmaal beroofden.

Mijn vader — Bev Parsons, in 1923 in Marengo County in Alabama geboren — was een jongen van het platteland die, toen hij in 1939 van de middelbare school kwam, zijn zinnen had gezet op het Army Air Corps, het legeronderdeel dat later de Air Force zou gaan heten. Hij begon zijn dienstitijd in Demopolis en kreeg zijn opleiding op luchtmachtbasis Randolph bij San Antonio — tot bombardeur, omdat het hem aan de vaardigheden ontbrak om gevechtspiloot te worden, wat hij heel graag had gewild. Zijn toestel was de B-25, de middelzware Mitchell die op de Filipijnen werd ingezet en later ook boven Osaka verderfenis zaaide, waar onschuldigen noch vijandelijke soldaten aan ontkwamen. Hij was een grote, innemende charmeur van ruim een meter tachtig (hij paste nauwelijks in zijn compartiment in het vliegtuig) met een forse vierkante kop en een hoopvolle blik in de ogen. Hij had geprononceerde jukbeenderen, een zinnelijke mond, lange, vrouwelijke wimpers, een glanzend wit gebit en zwart, kortgeknipt haar, waar hij trots op was. Zoals ook op zijn naam: Bev. Kapitein Bev Parsons. Het ging er bij hem niet in dat Beverly voor de meeste mensen een meisjesnaam was; het was een Angelsaksische naam. 'Je komt hem in Engeland vaak tegen. Vivian is daar ook een jongensnaam, net als

Gwen en Shirley. En reken maar niet dat ze die voor vrouwen aanzien.' Hij praatte aan één stuk door, was ruimdenkend voor iemand uit het zuiden en met zijn voorkomende charme had hij het in de luchtmacht eigenlijk ver moeten schoppen. Met zijn levendige, reebruine ogen was hij voortdurend op zoek naar aandacht, die doorgaans van mij en mijn zus moest komen. Hij vertelde moppen — nogal omstandig, typisch zuidelijk — goochelde, deed kaarttrucs, kon zijn duim uit de kom trekken en terugzetten, toverde zakdoeken weg en haalde ze weer te voorschijn. Hij speelde boogiewoogieriedeltjes op de piano, praatte soms 'Dixie' tegen ons of imiteerde *Amos and Andy*, van de tv. Door het vliegen in de Mitchell was hij zijn gehoor deels kwijt en dat lag gevoelig. Maar hij oogde vlot, zo met zijn 'kapsonesloze' legerkapsel en zijn blauwe kapiteinsjasje, en hij straalde zo'n oprechte warmte uit dat mijn tweelingzus en ik stapelgek op hem waren. Dat zal ook de reden zijn geweest dat mijn moeder zich tot hem aangetrokken had gevoeld en (al waren ze tegenpolen en ronduit ongeschikt voor elkaar) tot haar ongeluk direct in verwachting was geraakt van dat ene gehaaste contact in maart 1945 tijdens een feest voor teruggekeerde vliegeniers ergens bij Fort Lewis, waar hij — toen men hem als bommengooier niet meer nodig had — tot intendant werd omgeschoold. Zodra ze erachter kwamen, waren ze getrouwd, tegen de zin van haar ouders, Poolse joden die in Tacoma woonden. Ze waren ontwikkeld — beiden wiskundeleraar die als semiprofessionele musici in Poznan voor volle zalen hadden gestaan — en waren in 1918 Polen ontvlucht om vervolgens via Canada in de staat Washington terecht te komen, waar ze uitgerekend als schoolconciërge aan de slag waren gegaan. Hun jood-zijn zei hen weinig meer, en dat gold ook voor mijn moeder: ze waren alleen maar blij dat ze in een land leefden waar blijkbaar geen joden woonden en dat ze die oude, vermoeiende, benauwde levensopvatting achter zich konden laten.

Maar dat hun enige dochter de innemende, praatgrage enige zoon van een Schots-Iers houttaxateursechtpaar uit de binnenlanden van Alabama zou kunnen trouwen was nooit bij hen opgekomen, zodat ze het al snel weer uit hun hoofd hadden gezet. Van een afstand mag het ernaar uitzien dat mijn ouders simpelweg niet voor elkaar geschapen waren, maar het ligt dicht bij de waarheid te zeggen dat toen mijn moeder mijn vader trouwde, juist zij iets heeft ingeleverd, dat haar

leven definitief is veranderd — en niet ten goede, zoals ze zelf ongetwijfeld heeft gedacht.

Mijn moeder, Geneva Kamper (afgekort tot Neeva), was een kleine, emotionele, brildragende vrouw met weerbarstig bruin haar, dat in een iel donslaagje voor haar oren doorliep. Ze had zware wenkbrauwen, waarboven je door de dunne, glanzende huid heen adertjes zag en haar bleke teint van het binnenzittengaf haar — ten onrechte — een broos aanzien. Voor de grap zei mijn vader weleens dat ze thuis in Alabama haar kapsel een ‘jodenkop’ of ‘landverhuizershaar’ noemden, maar hij vond het mooi en was gek op haar. (Zij leek dergelijke opmerkingen meestal van zich af te laten glijden.) Ze was trots op haar kleine, tengere handen, waarmee ze altijd wat liep te wapperen, en op haar mooi verzorgde, immer gelakte nagels. Ze was kritisch ingesteld, had altijd een luisterend oor voor ons en was geestig, soms op het cynische af. Ze droeg een randloze bril, las Franse poëzie en kwam vaak met uitdrukkingen als *cauchemar* of *trou de cul* op de proppen, die mijn zus en ik niet begrepen. Ze schreef gedichten in bruine inkt die met de post kwam, hield een dagboek bij dat wij niet mochten lezen en omdat ze vanwege een oogafwijking steeds langs haar neus omlaag keek, leek ze de wereld enigszins verbijsterd te bekijken (wat gaandeweg ook zo werd en misschien altijd al zo was geweest). Voordat ze met mijn vader trouwde, om kort daarna mijn zus en mij te krijgen, was ze als achttienjarige aan het Whitman College in Walla Walla afgestudeerd en in een boekhandel gaan werken, had ze zich misschien als dichteres het artistieke pad op zien gaan en gehoopt ooit een baan als nijvere onderwijsassistente aan een klein *college* te bemachtigen om dan als echtgenote van een ander dan degene die ze daadwerkelijk zou trouwen — een universitair docent wellicht — het bestaan te verwerwen waarvoor ze bestemd dacht te zijn. In 1960, het jaar dat dit verhaal zich afspeelde, was ze nog maar vierendertig. Toch had ze al ‘serieuze rimpels’ aan weerskanten van haar neus — een kleine neus met een wat roze punt — en de donkere oogleden rond haar grote, indringende, grijsgroene ogen gaven haar het aanzien van een aparte, wat verdrietige, teleurgestelde vrouw, wat ze ook was. Ze had een ranke hals en soms — heel zelden, en dan alleen nog bij mijn zus en mij — verscheen er ineens een lach op haar gezicht, die haar kleine tanden en

meisjesachtige, hartvormige mond prachtig deed uitkomen. We beseften dat ze er ongewoon uitzag in haar immer olijfgroene broeken, haar katoenen blouses met pofmouwen en de stoffen schoenen die ze, omdat je ze in Great Falls niet kon krijgen, bij een postorderbedrijf aan de westkust zal hebben gekocht. En wanneer je haar onwillig naast onze rijzige, knappe, extraverte vader zag, viel ze helemaal op. Maar het kwam zelden voor dat we als gezin 'op stap' of uit eten gingen, zodat we nauwelijks merkten hoe anderen, vreemden, tegen hen aankeken. Wij vonden dat het er bij ons normaal toeging.

Mijn zus en ik zagen zo waarom mijn moeder zich tot die Bev Parsons aangetrokken had gevoeld: een breedgeschouderde, grappige kletskous, die het iedereen binnen zijn bereik naar de zin wilde maken. Maar het was nooit helemaal duidelijk waarom hij zijn oog had laten vallen op die introverte, schuchtere, wereldvreemde artistieke-ling van amper anderhalve meter, die pas mooi werd als ze lachte en geestig als ze zich volkomen op haar gemak voelde. Op de een of andere manier zal hij dat alles bij elkaar hebben weten te waarderen en zal hij hebben aangevoeld dat hij haar kon behagen, al was ze fijnzinniger van geest dan hij. Dat maakte hem gelukkig. Het siert hem dat hij aan de lichamelijke verschillen voorbij heeft gekeken, de mens heeft gezien, en al lag het niet in moeders aard het op te merken, ik bewonderde het in hem.

Toch ontkom ik niet aan de gedachte dat het mede door de fysieke verschillen met dat merkwaardige stel zo slecht is afgelopen: ze waren simpelweg ongeschikt voor elkaar, hadden dat hele trouwen moeten vergeten, hadden ongeacht de uitkomst van dat eerste hartstochtelijke samenzijn ieder huns weegs moeten gaan. Hoe langer ze bij elkaar bleven en hoe beter ze elkaar leerden kennen, des te scherper zag in ieder geval zij hun fout in en des te verder ontspoorde hun leven — zoals wanneer bij een foute eerste berekening in een ingewikkeld wiskundig bewijs elke volgende je verder wegvoert van het punt waarop het allemaal nog te volgen is. Een socioloog die het begin van de jaren zestig bestudeert, wanneer dit alles speelt, zegt misschien dat onze ouders tot de voorhoede behoorden, tot de eersten die maatschappelijke barrières slechtten, dat ze ware revolutionairen waren, de overtuiging aanhingen dat zelfdestructie hun bestaan rechtvaardigde. Maar dat is niet zo. Ze waren niet overmoedig, liepen in niets voorop.

Zoals ik al zei, het waren gewone mensen die, naast de botte pech die ze hadden, door de omstandigheden en foute inschattingen in zo'n positie werden gemanoeuvreerd dat ze grenzen overschreden die ze niet betwistten en niet meer terug bleken te kunnen.

Maar dan nog even dit over mijn vader: na zijn terugkeer van het slagveld, toen hij niet langer vanuit het zwerk de dood omlaag liet suizen — dat was in 1945, het jaar waarin mijn zus en ik op luchtmachtbasis Wurtsmith in Osada in Michigan ter wereld kwamen — kan het zijn dat er bij hem, zoals bij veel manschappen, een onbenoembare somberte aan alles ten grondslag is gekomen. Hij heeft er de rest van zijn leven strijd mee gevoerd, erover gepiekerd hoe zijn positieve instelling te bewaren, slechte beslissingen genomen waarvan hij oprecht dacht dat ze goed waren, maar uiteindelijk heeft hij de wereld zoals ze was geworden niet begrepen en heeft dat onbegrip zijn verdere leven bepaald. Ook dat zal voor miljoenen van die jongens hebben gegolden, maar hij zou het van zichzelf niet hebben geweten of hebben willen weten.

2

Zoals na de oorlog veel legergezinnen ergens belandden, belandde het onze in 1956 in Montana, in Great Falls. Daarvoor hadden we op luchtmachtbases in Mississippi, Californië en Texas gewoond. Moeder had gestudeerd en werkte steeds als invalleerkracht. Vader was niet naar Korea gestuurd, maar had een kantoorbaantje bij ons op de basis gekregen, bij intendance en rekvisitie. Hij had mogen blijven vanwege zijn gevechtsonderscheidingen, maar tot meer dan kapitein had hij het niet gebracht. En op zeker moment — dat was in Great Falls, toen hij zevenendertig was — kwam hij tot de conclusie dat de luchtmacht hem weinig meer te bieden had en hij, nu hij er twintig jaar van zijn leven in had gestoken, maar het beste zijn pensioen kon pakken en afzwaaien. Hij had het idee dat moeders gebrek aan sociale contacten en haar weigering om ook maar iemand van de basis te eten te vragen zijn carrière in de weg stond — waar hij wel eens gelijk in kan hebben gehad. Volgens mij had ze het met plezier gedaan als er iemand bij had gezeten tegen wie ze opkeek. Maar ze had niet het idee dat er zo iemand rondliep. In haar woorden: ‘Je hebt hier alleen maar koeien en graan. Iets van een echt gemeenschapsleven vind je hier niet.’ Maar goed, ik denk dat mijn vader de luchtmacht beu was en Great Falls wel een plaats vond waar je je kon opwerken, ook zonder sociale contacten. Hij zei dat hij hoopte bij de vrijmetselarij terecht te kunnen.

Het was inmiddels voorjaar 1960. Mijn zus Berner en ik waren vijftien en zaten op Lewis Junior High (vernoemd naar ontdekkingsreiziger Meriwether Lewis). De school stond zo dicht bij de Missouri dat ik door de hoge ramen op het glinsterende oppervlak de watervogels vergaderd kon zien en een glimp opving van zowel station Chicago, Milwaukee and St. Paul (geen reizigersstation meer toen) als het gemeentelijk vliegveld op Gore Hill met zijn twee dagelijkse vluchten en verderop aan de rivier, boven de waterval waaraan de stad haar naam ontleende, de schoorstenen van de smeltoven en de olieraffinaderij. Met helder weer zag ik bijna honderd kilometer verderop zelfs

vaag de besneeuwde toppen van de oostwand van de Rockies in het zuiden tot in Idaho en in het noorden tot in Canada doorlopen. We hadden eigenlijk geen flauw benul van wat ‘het Westen’ inhield, kenden het alleen van tv. Dat gold trouwens voor heel Amerika, waarvan we maar aannamen dat het het beste land van de wereld was. Ons echte bestaan speelde zich binnen het gezin af, waarvan wij de lichte baggage vormden. En omdat moeder steeds wereldvreemder werd, zich steeds meer terugtrok, zich boven alles verheven voelde en niet wilde dat Berner en ik meegingen in het ‘kleinsteedse denken’ dat naar haar idee van Great Falls een benauwende plaats maakte, hadden we een ander leven dan de meeste kinderen — zo’n leven waarin je eens naar een vriendje gaat, kranten loopt, op de padvinderij zit, gaat dansen. Als we ons aanpasten, zo dacht moeder, werd de kans alleen maar groter dat we geen stap verder kwamen. Ook was het zo dat je met een vader op de basis, om het even waar, nooit veel vrienden kreeg en je je bureu nauwelijks zag. Alles gebeurde op de basis; we gingen er naar de dokter en de tandarts, lieten ons er knippen, deden er boodschappen. Dat was bekend. Men wist dat je niet lang bleef, dus waarom zou iemand dan de moeite nemen je te leren kennen. De basis droeg een stempel; het was of fatsoenlijke mensen niet hoefden te weten wat er gebeurde, zich er ver van mochten houden, en daar kwam nog bij dat mijn moeder joods was, uitheems oogde en in verschillende opzichten onconventioneel was. We hadden het er ook over met ons vieren, dat het verdedigen van Amerika iets onfatsoenlijks leek.

Toch had ik het prettig in Great Falls, in het begin althans. Het werd ‘The Electric City’ genoemd omdat de waterval stroom produceerde. De plaats had iets boers, iets stijfs en lag ver van alles, terwijl ze toch deel uitmaakte van ons grenzeloze land. Dat de straten in plaats van een naam alleen een nummer hadden, vond ik verwarrend, dus dat stond me niet aan; volgens mijn moeder betekende het dat bij de uitleg te veel op de centen was gelet. En natuurlijk duurden de ijskoude winters eindeloos lang, kwam de noordenwind als een goederentrein op ons af gedenderd en raakte zelfs de blijmoedigste ziel gedeprimeerd van het korten der dagen.

Berner en ik vonden onszelf trouwens niet specifiek ergens vandaan komen. Telkens wanneer we in zo’n afgelegen oord ons zoveelste huurhuis betrokken, vader dagelijks in zijn geperste blauwe uniform

naar weer een andere basis reed en moeder voor weer een andere klas kwam te staan, werd dat voor ons de plaats waarvan we zouden zeggen dat we ervandaan kwamen. Onderweg naar de nieuwe school oefenden we. Dan was het 'Hoi, wij komen uit Biloxi, Mississippi' of 'Hoi, ik kom uit Oscoda, verderop in Michigan' of 'Hoi, ik woon in Victorville.' Ik probeerde me de basiskennis van mijn leeftijdgenoten eigen te maken en te praten zoals zij, probeerde hun uitdrukkingen op te pikken en de zelfverzekerde indruk te wekken van iemand voor wie alles gewoon was. Berner deed dat ook. En dan verhuisden we weer en moesten we opnieuw ons plekje vinden. Ik weet het, wie zo opgroeit, wordt of een dolende buitenstaander of een inschikkelijk mens — waar mijn moeder dan weer niets van moest hebben omdat zij zich niet aanpaste en een andere toekomst voor zich zag, een toekomst zoals ze zich die had voorgesteld voordat ze mijn vader was tegengekomen. Wij, mijn zus en ik, hadden een kleine rol in het treurspel dat zich genadeloos voor haar ogen ontvouwde.

Het gevolg was dat ik me heel sterk op school ging richten. Naast mijn ouders en zus was schoolgaan de constante in mijn leven en het kon niet lang genoeg duren. Ik bleef zo lang mogelijk met mijn neus in de boeken zitten die we kregen, hing om de leerkrachten heen, snoof die unieke, overal eendere schoollucht op. Ik wilde leren, wat dan ook. Moeder had geleerd en zag er de waarde van in. Daarin wilde ik op haar lijken, want een brede ontwikkeling verdween niet zomaar en maakte een goede toekomst bereikbaar, wat zwaar voor me woog. Het was niet erg dat ik me op zo'n plaats niet thuis voelde, ik voelde me thuis op school. Ik was goed in Engels, geschiedenis, natuurkunde en rekenen, de vakken waar mijn moeder ook goed in was. Telkens wanneer we voor weer een verhuizing aan het pakken waren, was mijn enige angst dat ik om de een of andere reden niet meer naar school zou mogen, dat ik kennis zou mislopen die van wezenlijk belang voor mijn toekomst was en nergens anders kon worden opgedaan. Of dat we ergens naartoe gingen waar helemaal geen school voor me was. (We hebben het een keer over Guam gehad.) Ik was bang dat ik uiteindelijk helemaal niets zou weten, me in niets zou kunnen onderscheiden. Dat had ik beslist van mijn moeder meegekregen, van haar idee dat ze niets aan haar leven overhield. En wat erbij kwam, is misschien dat mijn ouders in de steeds snellere, verwarrende pirouette die hun be-

staan was — niet voor elkaar geschapen, waarschijnlijk fysiek al vrij snel op elkaar uitgekeken, gaandeweg slechts in een baan rond elkaar en na verloop van tijd, deels onbewust, vol wederzijdse wrok — ons te weinig zekerheid verschaffen, wat ouders toch horen te doen. Niettemin, je ouders de schuld geven van wat je later aan problemen tegenkomt leidt uiteindelijk tot niets.

3

In het vroege voorjaar, de periode dat mijn vader ontslag nam, volgde het hele gezin de strijd om het presidentschap die toen gaande was. Onze ouders waren voor de Democraten en voor Kennedy, die kort erna genomineerd zou worden. Volgens mijn moeder vond mijn vader Kennedy goed omdat hij een gelijkenis met zichzelf zag. Mijn vader had een bloedhekel aan Eisenhower, wat te maken had met D-Day en dat Eisenhower toen achter de frontlinie Amerikaanse bommenwerpers had opgeofferd ‘om de moffen mores te leren’, omdat de man op lafhartige wijze over MacArthur bleef zwijgen (iemand die mijn vader aanbad) en omdat zijn vrouw als ‘pimpelaarster’ bekendstond.

Hij had ook een hekel aan Nixon. Dat was een ‘kouwe kikker’ die eruitzag als ‘iemand van de maffia’ en hij was een ‘quaker met oorlogsneigingen’ — en dus schijnheilig. En hij had een hekel aan de VN, omdat ze naar zijn zin te duur waren en rooie rakkers als Castro (‘een toneelspeler van niks’) op het wereldtoneel toelieten. In de huiskamer, boven de mahoniehouten metronoom met koperbeslag (die het niet deed, maar bij het huisraad was inbegrepen) op de piano, hadden we een ingelijste foto van Franklin Roosevelt hangen. Mijn vader gaf hoog van hem op: die liet zich niet kisten door zijn polio, werkte zich uit de naad voor zijn land, stootte dat achterlijke Alabama op in de vaart der volkeren door ook de landelijke gebieden van stroom te voorzien en wist het ook nog met zijn vrouw uit te houden, die hij Dametje Onbenul noemde.

Mijn vader stond heel dubbel tegenover zijn Alabamanese afkomst. Enerzijds zag hij zichzelf als een ‘modern mens’ en niet als een ‘*bill-William*’ (zoals hij het uitdrukte); over veel zaken hield hij er moderne opvattingen op na, zoals over de rassenkwestie, doordat hij bij de luchtmacht met negers werkte; Martin Luther King was in zijn ogen een man van principes en het werd echt tijd dat Eisenhowers burgerrechtenwet erdoor kwam; vrouwen moesten meer rechten krijgen en

oorlog was een totaal zinloze, rampzalige aangelegenheid — en daar kon hij van meepraten.

Anderzijds raakte hij in zichzelf gekeerd wanneer mijn moeder de zuidelijke staten op de hak nam, wat ze vaak deed, en bestempelde hij Lee en Jeff Davis als ‘mannen van gewicht’, ook al hadden ze voor de verkeerde zaak gestreden; het zuiden had veel goeds tot stand gebracht, en dan niet alleen de katoenzuiveraar en de waterski. ‘Nou, noem eens iets,’ zei mijn moeder als hij zo iets zei, ‘behalve jezelf natuurlijk.’

Zodra vader zijn luchtmachtblauw voorgoed aan de wilgen had gehangen, vond hij een baan als verkoper van nieuwe Oldsmobiles. Hij had het idee dat verkopen hem in het bloed zat. Met zijn warme persoonlijkheid — hij was opgewekt, voorkomend, gezellig, had zelfvertrouwen en een snelle babbel — zou hem goed afgaan wat anderen moeilijk viel, onbekenden naar zich toe halen. De klanten zouden hem vertrouwen omdat hij uit het zuiden kwam en anders dan die stugge westerlingen stonden mensen uit het zuiden bekend als rechttoe, rechtaan. Wanneer de oude modellen eruit gingen en met de uitverkoop de provisie waarde van de nieuwe bijtrok, zou het geld binnenstromen. De roze met grijze Oldsmobile Super-88, die hij als demonstratiemodel van zijn werk mee had gekregen, kwam als klantentrekker voor ons huis aan First Avenue SW te staan. We maakten dagtrips, de ene keer richting bergen naar Fairfield en de andere keer een stukje naar het oosten richting Lewistown of Helena in het noorden. En hoewel hij nauwelijks bekend was met de omgeving in welke richting dan ook, en van auto's eigenlijk alleen wist hoe hij ermee moest rijden — wat hij trouwens ontzettend graag deed — noemde hij zo'n tochtje een ‘oriëntatie-demonstratie-prestatiecheck’. Hij had het idee dat hij als een luchtmachtofficier in een mum van tijd een mooie baan kon krijgen en dat hij meteen na de oorlog al had moeten afzwaaien. Dan had hij het nu al een eind geschopt.

Nu vader werk buiten de luchtmacht had, dachten mijn zus en ik dat er eindelijk vastigheid was. We woonden nu vier jaar in Great Falls. Mijn moeder reed elke dag met iemand mee naar het kleine Fort Shaw, waar ze voor de vijfde klas stond. Over het werk zelf had ze het niet veel, maar ze vond het zo te zien leuk en soms maakte ze een opmerking over de andere leerkrachten — toegewijde mensen volgens haar

(al deden ze haar verder weinig en wilde ze hen, net als mensen van de basis, niet over de vloer hebben). Ik zag me na de zomer al op Great Falls High, waarvan ik erachter was gekomen dat ze er een schaakclub en een debatgroep hadden en waar ik, omdat ik een te schriel ventje was om aan sport te gaan doen en daar trouwens ook geen zin in had, Latijn kon krijgen. Mijn moeder verwachtte van ons dat we verder zouden leren, maar omdat zij dat nooit zouden kunnen betalen, moest dat op basis van het koppie. Maar, zei ze erbij, Berner had qua karakter al zo veel van haar weg, dat ze alleen al daarom waarschijnlijk zou worden afgewezen en maar het best kon proberen een jongen met een afgeronde opleiding te trouwen. In onze kamer niette zé een aantal *college*-vlaggetjes tegen de muur, die ze in een uitdragerij aan Central Avenue op de kop had weten te tikken. Andere kinderen waren ze ontgroeid. Bij mij ging het om Furman College, Holy Cross en Baylor. Bij mijn zus om het Rutgers, Lehigh en Duquesne. We wisten natuurlijk niets van die instellingen af, niet eens waar ze waren, maar ik had er wel een beeld van: oude bakstenen gebouwen in een lommerrijke omgeving, met een rivier en een klokkentoren.

Berner was in die periode moeilijk in de omgang. Sinds de vierde klas zaten we niet meer bij elkaar in de klas omdat het als ongezonder werd beschouwd als een tweeling continu bij elkaar was, maar we hadden elkaar altijd met huiswerk geholpen en het goed gedaan op school. Inmiddels zat ze het grootste deel van de tijd op haar kamer met haar filmbladen, die ze bij de Rexall haalde, de drogisterij, en las ze stiekem *Peyton Place* en *Bonjour Tristesse*, waarvan ze niet zei waar ze ze vandaan had. Ze bestudeerde de vissen in haar aquarium, luisterde naar een muziekkzender en had geen vrienden of vriendinnen (wat ook voor mij gold). Ik zat er niet mee om mijn eigen dingen te doen en over mijn eigen toekomst na te denken. We waren een twee-eiige tweeling — Berner was zes minuten ouder dan ik — en leken helemaal niet op elkaar. Zij was een verlegen lange lijs met overal sproeten en in tegenstelling tot mij was ze links. Ze had wratten op haar handen, mijn moeders lichte grijsgroene ogen, puistjes, een plat gezicht en een niet zo fraaie wijkende kin. Ze had stug bruin haar met een scheiding in het midden en net zo'n zinnelijke mond als vader. Maar verder had ze weinig haar (op haar armen en benen) en nauwelijks borsten, wat ook voor moeder gold. Ze droeg doorgaans een lange overgooier over een

broek, waarmee ze groter leek dan ze was. Soms bedekte ze haar wratten met witte kanten handschoentjes. Omdat ze ook allergisch was, had ze altijd een inhalator bij zich en zodra je bij haar kamer in de buurt kwam, rook je de Vicks. Ik zag haar als een combinatie van mijn ouders: mijn vaders lengte en mijn moeders voorkomen. Soms zag ik Berner als een al grote jongen. Op andere momenten wilde ik dat ze wat meer op mij leek, zodat ze aardiger voor me zou zijn en we meer dingen samen hadden. Maar ik heb in mijn uiterlijk nooit op haar willen lijken.

Ik was daarentegen vrij klein en zag er met mijn sluike bruine haar met zijskeiding, mijn gladde huid met maar een paar puistjes goed uit, had mijn vaders 'knappe gezicht' en het delicate van mijn moeder. En dat beviel me wel, net als de kleren die moeder me aantrok me bevielen, de kaki broeken en schone, gestreken overhemden en veter-schoenen uit de catalogus van Sears. Onze ouders zeiden weleens voor de grap dat een van ons van de postbode of de melkboer was, of ze hadden het over een 'rariteit'. Maar dan hadden ze alleen Berner op het oog, had ik het idee. Een paar maanden eerder was haar uiterlijk voor haar een teer punt geworden en was ze zich steeds opstandiger gaan gedragen — alsof er sinds kort iets misging in haar leven. Ik kende haar als een normaal leuk, blij sproetenkoppie met een prachtige lach, dat ons met haar gekke bekken steeds aan het lachen wist te brengen. Maar omdat ze zo kritisch in het leven stond, was ze cynisch geworden, wist ze mijn zwakke plekken precies te vinden, en was het vooral een boos meisje. Ze had zelfs een hekel aan haar naam gekregen, terwijl ik hem mooi vond, een naam waarmee ze enig in haar soort was.

Na een maand als Oldsmobiledealer raakte vader in zijn demonstratiemodel door te hard rijden bij een lichte kop-staartbotsing betrokken, wat ook nog op de basis gebeurde, waar hij niets te zoeken had. Daarop ging hij Dodges verkopen en kwam hij thuis met een prachtige bruin-witte Coronet hardtop convertible met wat ze drukknop-schakeling noemden, elektrische ramen, kantelbare stoelen en ook nog eens moderne vinnen, opzichtige achterlichten en een lange, zwiepende antenne. Ook die heeft drie weken voor het huis gestaan. Berner en ik luisterden in de auto naar de radio en vader ging opnieuw met ons op pad, met alle vier de ramen open voor de frisse lucht. Een

paar keer, toen hij de smokkelroute uit de tijd van de prohibitie reed, mochten wij achter het stuur en leerde hij ons achteruit parkeren of slippen op het ijs. Omdat hij jammer genoeg geen enkele Dodge aan de man had weten te brengen, kwam hij tot de conclusie dat hij in een plaats als Great Falls — een ruige provincieplaats van maar vijftigduizend inwoners met een overdaad aan vruchtbare Zweden en argwanende Duitsers en maar een klein aantal welgestelden die hun geld aan dure auto's wensten uit te geven — in de verkeerde branche zat. Hij hield ermee op en begon op een stuk land dicht bij de basis als handelaar in gebruikte auto's. Luchtmacht mensen zaten altijd in de financiële problemen, ze scheidden, kregen processen aan hun broek, trouwden opnieuw, kwamen in de bak terecht, hadden geld nodig. Auto's beschouwden ze als een soort munteenheid. Als tussenpersoon, een positie die hem aanstond, was goed geld te verdienen. Bovendien deden luchtmacht mensen graag zaken met een voormalig officier, die begrip had voor hun specifieke situatie en, anders dan die lui uit Great Falls, niet op hen neerkeek.

Uiteindelijk heeft hij dat ook niet lang gedaan. Maar twee of drie keer heeft hij Berner en mij meegenomen naar het terrein waar de handel plaatsvond. In een afmattende hete wind konden we er weinig anders dan onder de wapperende vlaggetjes en blikkerende slingers tussen rijen zongebakerde auto's rondlummelen en naar het verkeer van en naar de basis loeren. 'Great Falls is geen stad voor nieuwe auto's', zei vader, die met zijn handen in zijn zij op het trapje van het houten kantoorje stond waar de handelaars op klanten zaten te wachten. 'Hier willen ze een gebruikte. Met een nieuwe zit je zo in het armenhuis. Zodra je de straat oprijdt, ben je al duizend dollar kwijt.' Dat was ook de tijd, eind juni, dat hij zei erover te denken een keer naar 'Dixieland' te gaan om te kijken hoe het er 'thuis' voor stond. Mijn moeder gaf te kennen dat hij dat reisje dan zonder haar en zonder kinderen moest ondernemen, en dat stond hem niet aan. Zij bleef het liefst zo ver mogelijk weg van Alabama. Mississippi was al een hele opgave geweest. Joden hadden het er nog slechter dan gekleurde mensen, want die hoorden daar tenminste. En omdat in Montana geen mens zelfs wist wat een jood was, kon je beter daar zitten — waarmee een eind aan dat gesprek kwam. Soms ervoer moeder het jood-zijn als een last en an-

dere momenten als iets wat haar op een acceptabele manier van anderen onderscheidde. Maar in welk opzicht ook, goed was het nooit. Van wat jood-zijn betekende, wisten Berner en ik alleen dat moeder een joodse was en wij vanwege de een of andere oude regel officieel dus ook joden waren en dat dat beter was dan uit Alabama komen. We moesten onszelf volgens haar zien als 'niet belijdend' of als 'ontworfeld'. Het hield in dat we Kerstmis en Thanksgiving en Pasen en Bevrijdingsdag vierden en niet naar de kerk gingen, wat niet uitmaakte omdat er in Great Falls toch geen joods kerkgebouw was. Het kon wel een keer belangrijk worden, maar voorlopig hoefde dat niet.

Op een dag kwam vader thuis met een wit-rode Bel Air Chevrolet uit '55, waarvoor hij op het terrein waar hij ongeveer een maand zelf gebruikte auto's aan de man had proberen te brengen, onze Mercury uit '52 had ingeruild. 'Een koopje.' Hij had geregeld dat hij bij een makelaar in agrarisch vastgoed aan het werk kon, een bedrijfstak waarvan hij toegaf niets af te weten, maar waarvoor hij op cursus zou gaan in de kelder van de YMCA. Zijn collega's zouden hem wel bijstaan. Zijn vader was houttaxateur geweest en hij dacht dan ook dat hij meer feeling had voor wat er 'in het achterland' speelde dan voor wat er in de stad omging. Daar kwam bij dat er straks in november, als Kennedy was gekozen, een periode van optimisme zou aanbreken en wat mensen dan het eerst deden was land kopen. Land werd niet bijgemaakt, zei hij, al zaten ze er hier zo te zien ruim in. En de winst in de handel in gebruikte auto's, had hij ontdekt, bleef bij de handelaar hangen. Stom dat hij altijd zo laat ergens achter kwam. Dat vond moeder ook.

Wij, mijn zus en ik, wisten het destijds natuurlijk niet, maar zij moeten hebben beseft dat ze in die tijd — toen hij niet meer bij de luchtmacht zat en kennelijk een plek zocht — al uit elkaar dreven, dat ze elkaar anders zagen dan ze hadden gedaan en misschien al begrepen dat de verschillen tussen hen niet zouden verdwijnen, maar juist groeiden. Met al die tumultueuze, aandacht vretende verhuizingen zo kort op elkaar, van de ene basis naar de andere, en jarenlang dat gejakker om twee kinderen groot te brengen zagen ze toen pas wat ze meteen al hadden moeten zien — zij waarschijnlijk eerder dan hij — namelijk dat al die kleine dingen optelden tot iets wat in ieder geval haar niet aanstond: zijn positieve instelling versus haar argwaan, de zuiderling versus de joodse immigrante, zijn gebrek aan scholing versus het be-

lang dat zij eraan hechtte en haar besef dat het te weinig was geweest. Toen ze het zich realiseerden (zij het zich althans realiseerde) — en opnieuw gebeurde dat nadat mijn vader ontslag had genomen en een andere richting uitging — kregen ze elk hun bange voor gevoelens, die ze vervolgens voor zich hielden. (Mijn moeder heeft het, ook buiten haar dagboek, her en der op papier gezet.) Als het allemaal had mogen lopen zoals het bij duizenden anderen loopt — de normale weg naar een alledaags uit elkaar gaan — had mijn moeder ons onder de arm kunnen pakken en op de trein naar Tacoma kunnen stappen, waar ze vandaan kwam, of naar New York of Los Angeles. Als het ervan was gekomen, hadden ze allebei een kans gehad ergens op deze aardbol een mooi leven te leiden. Dan had mijn vader misschien weer dienst genomen, want buiten de luchtmacht had hij het zwaar gehad. Hij had opnieuw kunnen trouwen. Zij had haar studie weer op kunnen nemen wanneer Berner en ik eenmaal studeerden. Ze had gedichten kunnen gaan schrijven, haar jeugdidealen kunnen gaan volgen. Het lot zou hen beter hebben bedeed.

Maar als zij dit alles zouden vertellen, zou het een heel ander verhaal worden, met hen als de hoofdrolspelers in wat komen gaat, en mijn zus en ik als toeschouwers, zoals ouders hun kinderen ook beschouwen. Voor de buitenwereld zijn bankroovers geen ouders, al zullen veel van hen kinderen hebben. Maar het is aan ons om het verhaal van de kinderen — en dat van mijn zus en mij is er zo een — inhoud en waarde toe te dichten. Jaren later, tijdens mijn studie, las ik dat de vooraanstaande recensent Ruskin compositie het ordenen van ongelijke zaken heeft genoemd. En dat betekent dat het aan de maker is om te bepalen wat gelijk is aan wat, wat in het leven het grootste gewicht heeft en wat in de stormloop die het leven is terzijde kan worden geschoven.

4

Wat ik weet van wat daarna heeft plaatsgevonden — vanaf halverwege de zomer van 1960 — heb ik grotendeels uit twijfelachtige bronnen, uit de stukken die ik in de *Great Falls Tribune* las over wat mijn ouders hadden gedaan en die de indruk gaven dat het iets uitermate bizars was. Ook weet ik het een en ander uit het dagboek dat mijn moeder bijhield toen ze vastzat in het huis van bewaring van Golden Valley County in Noord-Dakota en later in de staatsgevangenis in Bismarck. Enkele dingen herinner ik me van wat me destijds werd verteld. En natuurlijk heb ik weet van enkele details omdat we erbij waren en hen gadesloegen (wat kinderen doen) toen de situatie van normaal — kalm en fijn — omsloeg naar akelig, nog akeliger en vreselijk akelig (al zijn de doden pas later gevallen).

Bijna de hele periode dat mijn vader op de basis in Great Falls gelegerd was geweest — vier jaar — was hij (trouwens zonder dat wij ervan op de hoogte waren) betrokken bij een duister zaakje dat de levering behelsde van gestolen rundvlees aan de officiersmess, in ruil waarvoor hij geld kreeg en voor twee keer in de week verse steaks. Het was staande praktijk op de basis, die van intendant van dienst op intendant van dienst overging. Het ging om illegale handel met zekere individuen uit het Cree-reservaat onder Havre in Montana, die het voor elkaar kregen om in één nacht tijd een aantal Herefords uit een kudde van een plaatselijke veehouder te stelen, ze heimelijk te slachten en de halve koeien naar de basis te transporteren. De messbeheerder sloeg het vlees op in zijn koelruimte om het de majoors, de kolonels, de bevelhebber en hun echtgenotes voor te zetten, die geen van allen wisten waar het vandaan kwam en het ook niet nodig vonden het te weten zolang er niemand werd betrappt en het vlees van goede kwaliteit was — en dat was zo.

Het was natuurlijk een kleinschalig zwendeltje, waardoor het al jaren zonder problemen had kunnen bestaan, en geen mens ver-

wachtte dat er een eind aan zou komen. Alleen kwam als gevolg van een misverstand op de basis het deel van de praktijk dat de facturering betrof deels aan het licht — tot schande van bureau intendance en rekwisitie — en werd een aantal luchtmachtmensen disciplinair gestraft en mijn vader gedegradeerd tot eerste luitenant (terwijl hij zo trots was op zijn kapiteinsrang). Het kan zijn dat de zwendel mede door hem aan het licht kwam, maar dat staat niet op papier. Het voorval — waar thuis nooit over is gesproken en waar Berner en ik niets van af wisten — heeft bijna zeker bijgedragen aan zijn beslissing om de luchtmacht te verlaten. Misschien is hij gedwongen met pensioen gegaan, hoewel hem eervol ontslag werd verleend, waarvan hij het getuigschrift in de woonkamer ingelijst en wel boven de piano naast de foto van Roosevelt heeft opgehangen. Na de arrestatie van mijn ouders, toen mijn zus en ik alleen thuis zaten, zonder iemand om voor ons te zorgen, hing het er nog. In die tijd heb ik het verscheidene keren staan bestuderen ('Eervol ontslagen uit de United States Air Force... getuigenis van trouwe dienst...') met de gedachte dat het niet waar was wat er stond. Ik heb overwogen het mee te nemen toen ik wegging. Maar uiteindelijk ben ik het vergeten en is het in het lege huis blijven hangen en mocht een ander erom lachen en het bij het vuil gooien.

Mijn vader heeft toen, in de periode dat hij vergeefs probeerde Oldsmobiles en even later Dodges aan de man te brengen, gevolgd door de aan- en verkoop van gebruikte auto's en motoren aan luchtmachtpersoneel — dat staat in mijn moeders dagboek, dat ze de titel *Kroniek van een misdaad, gepleegd door een zwakkeling* meegaf; misschien wilde ze haar verhaal een keer laten uitgeven — in een poging opnieuw een handel in halve koeien op te zetten de indianen onder Havre opgezocht. Het was zijn overtuiging dat het hen aan een lucratief verkooppunt voor hun koopwaar ontbrak. En als hijzelf het vlees elders onder kon brengen, begon de hele handel gewoon weer van voren af aan en sprong hij er, omdat de luchtmacht erbuiten bleef en hij de winst niet behoefde te delen, nog beter uit dan eerst. Het was opnieuw zo knullig van opzet, zo slecht overdacht dat je erom zou kunnen lachen als het zijn leven en dat van mijn kleine, korzelige joodse moeder in hun bescheiden huurhuis in Great Falls, dat van die arme indianen en dat van die midden in

de nacht gestolen en achter in een oude oplegger geslachte koeien niet totaal op zijn kop had gezet. Het gezond verstand had het een halt moeten toeroepen. Maar daar had geen van hen de beschikking over.

Toen het besef was gekomen dat hij, terwijl hij bezig was de handel in agrarisch vastgoed onder de knie te krijgen, zijn gezin niet kon onderhouden — ook niet met de tweehonderdachtig dollar luchtmachtpensioen en wat mijn moeder als onderwijzeres in Fort Shaw verdiende — is mijn vader op zoek gegaan naar een andere afnemer voor het gestolen vlees, iemand voor wie hij als tussenpersoon kon fungeren. In Great Falls waren de mogelijkheden schaars, wist hij. Het Columbusziekenhuis, hotel Rainbow (waar hij niemand kende), enkele restaurants waarvan hij had gehoord, maar die de politie in de gaten hield vanwege illegale gokpraktijken. Zijn oog viel op de Western Star, de passagierstak van de Great Northern Railway, die Great Falls aandeed in de twee dagen durende reis tussen Seattle en Chicago en waarvan de eersteklasrijtuigen in beide richtingen van kwaliteitsvoedsel moesten worden voorzien. Mijn vader dacht uitstekend vlees te kunnen leveren, opnieuw in samenwerking met de indianen onder Havre. Hij wist van een zwarte die als eerste kelner in de restauratiewagen werkte en eerder van iemand op de basis eenden, ganzen en hertenvlees (alles illegaal) had gekocht. Mijn vader is naar deze zwarte toegegaan (in Black Eagle, waar de man woonde) met het aanbod vlees te leveren dat zou worden aangevoerd door de indianen — die hij zijn zakenpartners noemde.

De zwarte — Spencer Digby heette hij — stond positief tegenover het voorstel. Door de jaren heen had hij vaker aan zulke zwendeltjes deelgenomen en hij durfde het wel aan. Blijkbaar ging het er bij de spoorwegmaatschappij niet heel anders toe dan bij de luchtmacht. Ik weet nog dat mijn vader op een middag in een opperbeste stemming thuiskwam. Hij vertelde mijn moeder dat hij met ‘mensen van het spoor’ een ‘zakelijke relatie’ was aangegaan om, terwijl hij bezig was de kneepjes van de handel in agrarisch vastgoed te leren, het gezinsinkomen aan te vullen. Het was allemaal niet wereldschokkend en zou niet tot eeuwige rijkdom leiden, maar het gaf meer bestaanszekerheid dan ze sinds zijn vertrek uit de luchtmacht hadden gehad.

Ik herinner me niet meer wat moeder toen zei. Maar in haar dagboek schreef ze dat ze heeft overwogen een tijdje met mijn zus en mij naar Washington State te gaan. Toen hij haar voorlegde dat hij illegaal vlees aan de Great Northern ging verkopen (waar hij zich blijkbaar niet voor schaamde), zo schreef ze, heeft ze geprotesteerd en ‘zat ze meteen vreselijk in spanning’ en besloot ze er op heel korte termijn met ons vandoor te gaan, want het ging blijkbaar helemaal mis. Ze heeft het alleen niet gedaan.

Ik weet natuurlijk niet wat ze werkelijk heeft gedacht. Het is zeker zo dat moeder — een jonge (vierendertig), goed opgeleide vrouw met een hoog normbesef — bij zichzelf geen overeenkomsten zag met kleine criminelen. Het kan zijn dat ze niets van de zwendel bij de luchtmacht af heeft geweten omdat vader gewoon zijn werk had en het enige verschil met anderen was dat hij er elke ochtend in een blauw uniform naartoe ging. Het kan zijn dat hij haar niet heeft verteld wat daar omging omdat ze er ook toen waarschijnlijk al tegen zou zijn geweest en misschien heeft hij geweten dat luchtmachtvrouw zijn haar steeds minder charmeerde.

Ze heeft misschien gedacht dat het bijna gedaan was met haar leven daar, dat er iets beters voor in de plaats kon komen als Berner en ik eenmaal zo groot waren dat eindelijk een scheiding denkbaar was. Op het moment dat hij haar van de Great Northern-zwendel op de hoogte stelde, had ze bij hem weg kunnen gaan. Maar ook dat deed ze niet. Van alles wat had kunnen gebeuren als ze Bev niet op een kerstfeestje had ontmoet — van gedichten schrijven en publiceren, van zich bewijzen als assistente aan een klein *college*, van een huwelijk met een jonge docent, van andere kinderen dan Berner en ik — alles wat in een herschreven leven had kunnen gebeuren is dus niet gebeurd. In plaats daarvan heeft ze in Great Falls gewoond, heeft ze geïsoleerd, zonder de wens er in de gemeenschap te worden opgenomen en met een hoofd waarin alleen plaats was voor een veelheid van frustraties in een stad waarvan ze niet eerder had gehoord (zo gemakkelijk te verwarren met Sioux Falls, Sioux City of Cedar Falls), haar leven om ons laten draaien. En al die tijd heeft mijn ondeugende vader met zijn montere kijk op de toekomst en zijn charme in zijn eigen wereld rondgelopen. Het leek één bestaan, want ze leidden het samen en ze hadden ons, maar het waren verschillende mensen. Misschien hield ze van hem,

want hij hield beslist van haar. En gezien haar sombere gemoed, gezien de liefde die ze mogelijk voor hem voelde en het feit dat ze ons hadden, is het denkbaar dat ze de gedachte dat ze hem zou verlaten om alleen met ons door te gaan niet heeft aangekund. Zoiets hoor je wel meer.

5

Mijn vaders zakelijke contacten met de indianen en de Great Northern moeten een tijdje probleemloos zijn verlopen. Maar in mijn moeders dagboek staat dat ze zich in die periode — het was half juli — ‘onmachtig’ begon te voelen en wanneer hij de deur uit was om zijn kennis over de handel in landbouwgrond bij te spijkeren of op de levering van gestolen vlees toe te zien, belde ze geregeld weer met haar ouders, wat ze jaren niet had gedaan. Onze grootouders hadden nooit een rol in ons gezin gespeeld. Mijn zus en ik hadden hen nooit ontmoet, en daarvan wisten we dat het ongewoon was omdat de kinderen op school hun grootouders heel vaak zagen, er met hen op uit trokken en op hun verjaardag een kaart en cadeautjes en geld kregen. Die van ons hadden bezwaren gehad tegen het huwelijk van hun intelligente, afgestudeerde dochter met die gladde ex-vlieger uit Alabama met zijn brede lach, met zo’n knul die in een afgezonderd immigrantenbestaan in Tacoma alle alarmbellen deed afgaan. Het had mijn vader gekwetst dat ze hun afkeuring kenbaar maakten. Hun gebrek aan waardering vond hij een belediging, met als gevolg dat hij een bezoek aan hen of andersom steeds afhield, al denk ik niet dat hij ooit een verbod heeft uitgesproken. Niet dat ze naar ons toe waren gekomen in Texas, Mississippi, Dayton of Ohio, waar we allemaal hebben gewoond. Zij waren van mening dat moeder ‘een beroep’ had moeten kiezen, naar een ‘culturele’ stad had moeten gaan en iemand met een boekhouders- of artsendiploma had moeten trouwen. En daarvan heeft ze tegen Berner gezegd dat ze dat nooit zou hebben gedaan omdat ze — als de uitzonderlijke vrouw voor wie ze zich hield — altijd op zoek was naar spanning in haar leven. Haar ouders waren echter onbuigzame, negatieve, bange mensen, ook al woonden ze al sinds 1919 in Amerika. En het deed hen niets dat ze hun dochter de rug toekeerden, dat ze haar met haar hele gezin naar een onmogelijke uithoek van het land zagen verdwijnen. ‘Toch zou het leuk zijn als jullie je grootouders leerden kennen voordat ze doodgaan’, heeft ze een paar keer gezegd. Ze had nog

een zwart-witfoto in een lijstje, genomen bij de Niagara Falls: drie bebrilde hoopjes ellende, met verbijstering in hun ogen poserend in een gummi regenjas op de loopplank van een rondvaartboot (de Maid of the Mists, weet ik inmiddels nu ik er zelf een keer op heb gezeten) die je tot midden in de bulderende waterval bracht. Het was op de terugreis van de tocht dwars door Amerika die ze in 1938 ter gelegenheid van de twintigste trouwdag van haar ouders hadden gemaakt. Mijn moeder was twaalf. Ze heetten Woitek en Renata, in Amerika Vince en Renny. Ze heetten ook niet Kamper, maar Kampycznski. Kampycznski paste eigenlijk beter bij mijn moeder dan Kamper, beter ook dan Parsons (een naam die al helemaal niet bij haar paste). Soms pakte ze de gebarsten foto uit de kast om aan ons te laten zien en zei ze: 'Kijk, dat is nou wat je noemt een waterval. Jullie gaan er vast ook nog een keer heen. Daarmee vergeleken is dat watervalletje hier een lachertje, een zielig gevalletje, tenzij je natuurlijk niet beter weet, zoals die kinkels hier.'

Ik geloof dat mijn moeder tegenover haar ouders haar onvrede uitte en misschien ook sprak over haar plan mijn vader te verlaten en met Berner en mij naar Tacoma te komen. Ik wist toen nog niet eens dat Tacoma heel dicht bij Seattle ligt. Uit de schoolkrant wist ik van de Space Needle, waaraan op dat moment werd gebouwd. Die wilde ik zien. Vanuit Great Falls bekeken was zo'n wereldtentoonstelling machtig mooi. Ik heb geen idee of mijn grootouders begrip voor mijn moeder hebben getoond of ons hadden willen hebben. Het was al vijftien jaar geleden dat mijn moeder, zonder hun zegen, uit huis was gegaan. Het waren hardleerse en conservatieve bejaarde intellectuelen, die zich in barre tijden in leven hadden weten te houden en niet voor verrassingen wilden komen te staan. Het kan zijn dat ze wel ontvankelijk waren voor het idee. Maar, zoals ik al zei, weggaan zou mijn moeder evenmin gemakkelijk zijn gevallen, al voelde ze zich nog zo slecht op haar plaats. In dat opzicht was ze misschien minder onconventioneel dan ik haar nageef, behoudender. Leek ze meer op haar ouders dan ze beseftte.

Ik was er inmiddels zeer op gebrand op Great Falls High aan de bovenbouw te beginnen en wilde september helemaal niet afwachten, wilde minder vaak thuiszitten. Ik had uitgezocht dat de schaakclub in

de vakantie eens per week in een bedompte, stoffige ruimte in de zuidtoren van de school bij elkaar kwam. Over de oude stenen brug fietste ik helemaal naar Second Avenue South om als 'toeschouwer' de grote jongens te zien spelen, naar hun cryptische gesprekken over schaken en hun spelstrategie en stukoffers te luisteren en hen de namen van beroemde, mij vooralsnog onbekende schakers te horen rondstrooien: Gligoric, Ray Lopez en ook de door de clubleden bewonderde Bobby Fischer, die al grootmeester was. (Het was bekend dat het een jood was en daar was ik, zonder enige reden, stilletjes trots op.) Ik had geen enkel benul van schaken. Maar het bord zag er zo mooi ordelijk uit en de antiek ogende stukken voelden fijn aan. Ik wist dat je voor schaken echt je verstand moest gebruiken, veel zetten vooruit moest denken en een goed geheugen moest hebben — tenminste, dat zeiden de anderen. Ze stoorden zich niet aan mijn aanwezigheid en al deden ze uit de hoogte, ze waren aardig en raadden me boeken aan; en als het me ernst was, moest ik me abonneren op het maandblad *Chess Master*. Ze waren maar met hun vijven. Er zaten geen meisjes bij. Hun vader was advocaat of dokter in het ziekenhuis en ze praatten geleerd over allerlei zaken waar ik niets van af wist, maar vreselijk nieuwsgierig naar was: Francis Gary Powers, die in zijn spionagevliegtuig boven de Sovjet-Unie uit de lucht was gehaald, MacMillans *Winds of Change*-toespraak, de Cubaanse revolutie, het feit dat Kennedy katholiek was, Patrice Lumumba, de vraag of Caryl Chessman, de moordenaar, voor zijn terechtstelling een potje had geschaakt of zijn galgenmaal had gegeten, of honkballers nu wel of niet met hun naam op hun shirt moesten spelen — gesprekken die me deden beseffen dat ik weinig af wist van wat er in de wereld gebeurde, maar dat ik er wel achter moest komen.

Mijn moeder stimuleerde me. Ze vertelde dat haar vader vroeger in een park in Tacoma met andere immigranten had geschaakt, soms op meerdere borden tegelijk. Ze had het idee dat ik er slimmer van zou worden en zo gemakkelijker kon verkeren in een complexe wereld, dat het de angst voor chaos zou wegnemen, want chaos was overal. Met wat ik van mijn dollar weekgeld had gespaard had ik bij de hobbyzaak aan Central Avenue een oprolbaar plastic schaakbord met plastic Staunton-stukken gekocht, dat opgesteld op mijn ladekast bleef staan en om de regels te leren kocht ik er een plaatjesboek bij,

dat me op de club was aanbevolen. Het stond bij mijn Rick Brant-detectives en de boeken over bodybuilder Charles Atlas die ik in huis had gevonden en had gelezen. Ik vond het met name mooi dat al die verschillende, wat mysterieuze stukken een eigen taak hadden en via voorgeschreven zetten een strategie moesten ontwikkelen, wat volgens mijn boek de weergave was van oorlog zoals hij daadwerkelijk werd gevoerd toen in India het schaken werd bedacht.

Mijn moeder schaakte niet. Zij speelde liever *pinocle*, wat volgens haar een joods kaartspel was, al had ze niemand om het mee te doen. Mijn vader moest weinig van schaken hebben omdat Lenin, zei hij, ook een schaker was geweest. Hij damde liever, omdat dammen logischer was en subtiel manipuleren vereiste. En dat ontlokte aan mijn moeder weer de spottende reactie dat dat dan alleen voor Alabama-nezen gold omdat die niet konden nadenken. Na aankoop van mijn spel heb ik het opgezet en haar voorgedaan hoe de stukken bewogen. Ze heeft een paar zetten gedaan, maar het boeide haar niet en na een tijdje zei ze dat haar vader zo veeleisend was geweest dat ze er geen plezier meer in had. Uit mijn boek leerde ik dat iedere schaker uren op een overwinning studeerde door tegen zichzelf te spelen en dat daarmee een partij op een toernooi tegen een echte tegenstander iets werd dat in je hoofd gebeurde. En hoewel het mij niet lukte en ik snelle, onoverdachte zetten deed waarvoor ik op de club zou zijn uitgejouwd, sprak het me wel aan. Na enkele pogingen wist ik Berner over te halen om tegenover me op bed te gaan zitten en op een zet van mij, rechtstreeks uit *Cbess Fundamentals*, een tegenzet te doen die ik dan voorzei. De tweede keer verveelde het ook haar en nog voor de partij een klein beetje op streek was, hield ze ermee op. Als ze me beu was, begon ze me zwijgend aan te staren en op zo'n manier te snuiven dat ik het wel moest horen. Toen ze die keer wegging, zei ze: 'Wat heb je er nou aan als je hier goed in wordt.' Voor mij ging het daar natuurlijk niet om. Je hoefde niet aan alles iets te hebben. Soms deed je iets alleen omdat je het fijn vond, maar zo stond zij inmiddels niet meer in het leven.

Echt vrienden was ik natuurlijk alleen met Berner. We hebben nooit de rivaliteit, de hevige ruzies of het twistzieke gekend waaraan broers en zussen soms ten prooi vallen. We waren een tweeling en doordat

we vaak wisten wat de ander dacht of belangrijk vond, waren we het algauw met elkaar eens. En bij ons ging het er gewoon anders toe dan bij anderen, bij de kinderen op school — gewone kinderen die in onze fantasie vrienden hadden en ouders die normaal tegen elkaar deden. (Dat was natuurlijk niet zo.) We vonden ook allebei dat we een ‘problematisch leven’ hadden en dat het wachten het moeilijkst was. Eens werd alles anders en het minst moeilijk was het om dat moment samen af te wachten en er tot dan het beste van te maken.

Zoals ik al zei, liet Berner zich al enige tijd van haar nukkige kant zien, zei ze weinig en was ze zelfs tegen mij dikwijls sarcastisch. In haar gezicht — de ronde neus, de grote, egaal zwarte ogen onder zware wenkbrauwen, de grote poriën tussen de overdaad aan sproeten en puistjes en het dikke, donkere haar dat laag op haar voorhoofd begon — herkende ik het stuurse van mijn moeder. Berner lachte even weinig als zij, die ik een keer tegen haar heb horen zeggen: ‘Als je zo doorgaat, ben je straks alleen nog een chagrijnige kop op een lang lijf.’ Maar ik denk niet dat Berner ermee zat hoe ze later werd. Ze leek volledig voor het nu te leven en wat kwam, was ondergeschikt aan haar weerzin van de bestaande gang van zaken. Fysiek was ze sterker dan ik en af en toe gaf ze me onder toediening van ‘prikkeldraad’ te verstaan (met haar grote handen draaide ze mijn pols in tegengestelde richtingen) dat ze ouder was dan ik en ik dus moest doen wat ze zei, wat ik toch al bijna altijd deed. Ik leek totaal niet op haar. Ik mijmerde en fantaseerde over later, over wat ik op de bovenbouw zou meemaken, over winnen met schaken, over mijn studie later. Het zal er niet naar hebben uitgezien, maar cynisch als ze was, had ze waarschijnlijk meer realiteitszin dan ik meende te hebben. Gezien de loop die haar leven heeft genomen, had ze misschien het beste in Great Falls kunnen blijven om er een goedgehartige boer te trouwen en een ris kinderen te krijgen aan wie ze dingen kon leren, wat haar gelukkig zou hebben gemaakt en de norsheid van haar jonge gezicht zou hebben verdreven, die immers niet meer was dan haar schild tegen kinderlijke onschuld. Tussen haar en moeder bleef een hechte band bestaan waarin geen woorden nodig waren en voor mij geen plaats was. Omwille van Berner accepteerde ik die intimiteit graag. Naar mijn idee had zij die meer nodig dan ik, omdat ik meende van ons tweeën de meest aangepaste te zijn. Ik zou een innige band met mijn vader hebben, wat van jongens

werd verwacht, zelfs bij ons thuis. Maar het was onmogelijk om heel intiem te zijn met mijn vader. Hij was meestal van huis, eerst op de basis en toen die was weggevallen als balling ergens in de wijde wereld om auto's te verkopen, dan om geen auto's te verkopen, dan om te leren makelaar in agrarisch vastgoed te worden en uiteindelijk om als tussenpersoon op te treden bij de handel in van diefstal afkomstige en door indiaanse schurken op het station van de Great Northern Railway afgeleverde halve koeien — de zwendel die zijn ondergang zou worden en na verloop van tijd ons aller ondergang. In wezen zijn we nooit heel hecht met elkaar geweest, maar ik heb van hem gehouden als waren we dat wel.

Achteraf zou je, neem ik aan, op ons gezinnetje terug kunnen kijken als op een bij voorbaat gedoemd gezinnetje dat elk moment door de golven verzwolgen kon worden, een gezinnetje waarvan de verworping onafwendbaar was. Maar ik kan het niet als zodanig presenteren, en die periode evenmin als een akelige tijd, al was ze zeer uitzonderlijk. Ik zie mijn kleine moeder in haar wijde, canvas kleren, met haar armen om haar knieën, op het trapje van de veranda naar mijn vader kijken wanneer hij in een nette lichtbruine broek en hemelsblauw overhemd, zijn gele pythonleren riem en de nieuwe zwarte cowboylaarzen die hij na zijn afzwaaien had gekocht, op het gras rond ons verschoten mosterdgele huurhuis met zijn witte luiken staat. Een lange, goedlachse man die zich van zichzelf niet bewust is (al houdt hij dingen geheim). Mijn moeder heeft een sjaaltje om haar dikke, slordig achterover gestreken haardos. Ze ziet hem naast ons huis onhandig een badmintonnet ophangen. In de schaduwstreden van de iepen staat onder een tere Montanaanse hemel de Chevrolet uit '55. Mijn moeder neemt met haar kleine oogjes alles in zich op en daarbij trekt alles in haar gezicht naar een punt tussen haar brillenglazen. Mijn zus en ik helpen het net uit te rollen omdat het voor ons wordt opgezet. Ineens verschijnt er een lach bij mijn moeder en helt haar hoofd achterover om iets wat hij zegt: 'Dit blijft vast ook niet staan, Neevy', of 'anderen zijn hier beter in', of 'bommen richten kan ik, maar een net ophangen...' 'Dat weten we', zegt ze. Dan lachen ze. Hij had gevoel voor humor en zij ook, hoewel ze, zoals ik al zei, zelden de neiging had het in te zetten. Deze situatie tekent hen, tekent ons die zomer. Mijn

vader ging uit werken. Ik begon aan mijn schaakboek en aan mijn boek over de imkerij, die mijn andere hobby op de bovenbouw moest worden omdat ik meende dan als enige iets over bijen te weten — iets wat je eerder op een dorpsschool aantrof, waar je de clubs voor landbouwjongeren en buitenactiviteiten had. Mijn moeder was aan Europese romans begonnen (Stendhal en Flaubert). En ze ging elke week naar haar zomercursus op het kleine katholieke *college* dat Great Falls had. Mijn zus had — tot ontstentenis van vader, al was het daarna al snel weer uit zijn gedachten verdwenen — ondanks haar cynische kijk op het leven en slechte humeur ineens een vriendje, een jongen die ze op de terugweg van Rexall was tegengekomen. Mijn ouders dronken niet, ruzieden niet en voor zover ik weet, zochten ze het niet buiten de deur. Mijn moeder voelde zich misschien 'onmachtig' en dacht erover weg te gaan. Ik herinner me een regel uit een gedicht van de grote Ierse dichter Yeats dat ze in die periode aan me voorlas, een gedicht dat ik in mijn carrière als leraar vaak heb behandeld: 'Want niets kan enig zijn of een / Dat geen scheuren heeft.' Onvolmaakt, maar te pruimen, volgens mij zag ze het leven zo. Als ze was veranderd, zou ze haar bestaan en zichzelf tekort hebben gedaan, te veel kapot hebben gemaakt. Dat had ze als kind van immigranten wel meegekregen. Achteraf valt misschien veel slechts over onze ouders te zeggen — dat ze werden gestuurd door een desastreus onvermogen tot rationeel denken bijvoorbeeld — maar vanuit de ruimte gezien, vanuit de Spoetnik — ging het er thuis helemaal niet zo irrationeel rampzalig toe en we hebben het zelf beslist niet zo ervaren. Eigenlijk moet je, om ons gezinsleven en de gedragingen waardoor er een eind aan kwam te begripen, beide gezichten ervan in ogenschouw nemen, de gewone en de desastreuze. En die twee liggen heel dicht bij elkaar. Een andere zienswijze op ons leven bergt de dreiging in zich dat de essentie ervan — de rationele, gewone kant, het deel dat de direct betrokkenen hebben meegemaakt en waarin alles nog is te volgen, waarzonder het hele verhaal de moeite van het vertellen niet waard is — verloren gaat.

6

Mijn vaders nieuwe opzetje, de levering van gestolen vlees aan de spoorwegmaatschappij, mag volgens plan zijn verlopen — in het begin althans — uit het artikel dat later in de *Tribune* verscheen, bleek duidelijk dat het veel ingewikkelder in elkaar zat dan zijn zwendelpraktijken op de basis. Daar reden de indianen het vlees gewoon door de hoofdboort het terrein op. De bewaking had het consigne gekregen hen door te laten. Ze gingen rechtstreeks naar de achteringang van de officiersmess, losten hun lading en kregen meteen in contanten betaald, mogelijk door mijn vader. Hij en de messbeheerder, ene kapitein Henley, hielden een vooraf overeengekomen bedrag in en kozen wat ossenhaas uit voor thuis. Iedereen tevreden.

Maar bij de Great Northern Railway moest het anders omdat de zwarte daar, Spencer Digby, het in zijn broek deed voor de indianen, hen wantrouwde en nogal over zijn werk inzate, een goedbetaalde baan, gesanctioneerd door de bond en hoog in de hiërarchie. De indianen moesten van hem met hun bestelbus — met op de zijkant de naam van een tapijtzak in Havre — naar de losdeur van het magazijn, waar hij de illegale waar in ontvangst nam. Maar hij weigerde de indianen meteen te betalen, ook weer vanwege dat angstige wantrouwen, en omdat hij het vlees eerst zo nodig moest keuren. Aan beide redenen namen de indianen aanstoot, terwijl ze evenmin graag zaken deden met een neger. Daarom was de regeling getroffen dat mijn vader bij het magazijn het geld in ontvangst nam, maar pas nadat Digby een dag de tijd had gehad om voor het geld te zorgen en zich ervan te overtuigen dat het vlees van dusdanige kwaliteit was dat het in de restauratiewagen kon worden opgediend. Digby wilde de twee delen van de handelsovereenkomst, het in ontvangst nemen van het vlees en de betaling, gescheiden houden, zodat het erop leek dat het geld eigenlijk niet voor het vlees was (voor het geval dat ze hem betrapten) en de indianen slechts in dienst waren van de feitelijke leverancier, mijn vader. Louche praktijken als deze hebben in de kern altijd iets irrationeels, wat wordt verklaard door het feit dat het mensenwerk is.

Deze wijziging ten opzichte van de zwendel op de basis bracht mijn vader in een lastig parket. Hij was blij met de rol van tussenpersoon omdat het was, ook voor zijn eigen gevoel, of hij verstand van zaken had en hij zag er geen gevaar in (pas toen het te laat was). Maar de nieuwe opzet betekende dat de indianen minstens een dag niet over het vlees beschikten dat ze met veel risico voor het eigen welzijn hadden gestolen en geslacht, naar Great Falls hadden gebracht en min of meer openlijk hadden afgeleverd. En dat nadat ze zich al aan gevaar hadden blootgesteld door met een bestelbus vol vlees dat niet van hen was de stad te doorkruisen in een tijdsgewricht waarin de gemeentepolitie een indiaan ook zonder reden maar al te graag oppakte en eveneens de negers in de gaten hield omdat die in zuidelijker streken voor problemen zorgden. Die risico's werden niet gecompenseerd door een prompte betaling van de honderd dollar per halve koe (vlees was toen goedkoop), terwijl ze daar zeker recht op hadden. Nog linker in hun ogen was dat ze de betaling in de stad moesten afwachten, waar ze opvielen, en dat ze mijn vader maar deels vertrouwden. De luchtmacht had eerder wel hun vertrouwen gehad omdat een van hen er zelf had gediend en indianen er doorgaans op rekenden dat de overheid voor hen zorgde. Daarin verschilden ze weinig van mijn vader.

Het gevaar van de nieuwe opzet (die mijn vader had uitgewerkt in de gedachte dat iedereen er gelukkig mee zou zijn) school erin dat hij tussen partijen stond die beide iets misdeden en elkaar vertrouwden noch mochten, maar die hij zelf wel meende te kunnen vertrouwen, zo niet te mogen. Erger nog was dat hij na elke levering in de schuld stond bij indianen bij wie niemand, uit eerbied voor hun neiging tot geweld over te gaan, in de schuld wilde staan of een schuld wilde hebben uitstaan. Twee van hen waren moordenaars, zo stond later in de *Tribune*, en de derde had iemand ontvoerd. Ze hadden alle drie meer dan de helft van hun leven in de Deer Lodge-gevangenis doorgebracht. Na al die jaren doet het aan als een lachwekkend project dat eigenlijk niet één keer goed had mogen gaan. Maar het ging wel goed, terwijl het minstens even lachwekkend is als een bank beroven.

Op een ochtend halverwege juli zei mijn vader meteen na het opstaan dat hij naar Box Elder wilde, aan de grote weg naar Havre, om een stuk eersteklas weidegrond te bekijken, dat het bedrijf waarvoor hij sinds kort werkte met veel winst hoopte te verkopen. Mijn zus en

ik moesten maar mee, want met een luchtmachtman als vader en al die tijd dat we binnen zaten hadden we amper gelegenheid gekregen te zien waar we woonden. En moeder kon ook wel een ochtendje rust gebruiken.

In de wit-rode Bel Air ging het in de zinderende hitte, met aan weerskanten het rijpende graan, over de 87 in de richting van Havre, dat honderdvijftig kilometer naar het noorden lag. In het oosten lagen ergens in de verte, mysterieuzer dan met Great Falls als referentie-punt, in een blauwe was de Highwood Mountains. Na een uur, toen we langs Ford Benton reden, keken we uit over de Missouri, de rivier die we vanuit onze school ook zagen glanzen. Minder breed en rustiger dan in de stad stroomde hij tussen een lage kalkoever en hoge granieten rotsen naar het oosten, waar hij — dat wist ik al — eerst met de Yellowstone samenkwam en dan achtereenvolgens met de White, de Vermillion en de Platte om uiteindelijk bij de grens met Illinois de Mississippi te bereiken. De weg liep omlaag, volgde even een droge kreek en ging weer omhoog naar een terras met opnieuw akkerland en voor ons een bergketen in een ander blauw, langer en lager dan de Highwoods, maar even wazig, bebost en bijzonder. De Bear's Paws, meldde mijn vader, en ze lagen in het Rocky Boy-indianenreservaat, wat inhield dat er indianen woonden, maar dat ze het gebied niet in eigendom hadden en ook niet hoefden te hebben omdat de overheid hun zaakjes verzorgde en ze er bovendien geen verstand van hadden. Toen hij hier de vorige keer zakendeed, zei hij, waren ze zonder toestemming en zonder problemen hun gebied in gekomen.

De weg was smal. Aan beide kanten graan. We passeerden een stoffig plaatsje met een graanelevator en even daarna was er Box Elder, genoemd naar de schaduwbomen die ook bij ons in de straat stonden. Het plaatsje had een korte hoofdstraat, haaks op een spoorlijn, met een bank, een postkantoor, een kruidenierszaak, twee eethuisjes en een tankstation, alles bij elkaar heel verrassend op zo'n verlaten plek. We reden een weggetje van zand en steenslag in, dat pal oostwaarts naar de bergen liep, waar de boerderij lag die het bedrijf waar mijn vader sinds kort werkte hoopte te verkopen. Voor ons strekten zich slechts de uitlopers van de bergen uit met zeeën van graan. Geen huizen, geen bomen, geen mensen. Het rijpende graan stond geel en dicht

opeen tot aan het asfalt, wiegend in de warme, droge wind die zand naar binnen voerde, dat aan mijn lippen bleef plakken. Vader zei dat we de Missouri nu ten zuiden van ons hadden. Hij lag opnieuw aan de voet van een rotswand en we zagen hem niet. Lewis en Clark, van wie we hadden gehoord, waren in 1805 op hun expeditie helemaal naar hier gekomen en precies op deze plek op bizonjacht geweest. Maar goed, zei hij met zijn linkerhand aan het stuur en zijn elleboog buiten het raampje, in het vizier van een bombardeur had dit deel van Montana ontzettend veel weg van de Sahara en een echte Alabamanees werd hier van zijn leven niet gelukkig. Plagerig vroeg hij aan Berner of zij zich Alabamanese voelde. Ze zei van niet en trok een bozig pruilmondje naar mij. Ik zei tegen mijn vader dat ik me evenmin Alabamanees voelde en kennelijk vond hij dat grappig. We waren Amerikanen, zei hij, en verder maakte het niet uit. Even later zagen we voor ons op de weg een forse coyote met een konijn in zijn bek. Hij zag ons aankomen, maar bleef even staan en verdween toen pas in het hoge graan. Tegen het strak blauwe hemelgewelf zagen we kraaien een roerloos in de lucht zwevende vogel belagen, een steenarend volgens mijn vader. Drie eksters pikten in op een gehaast overstekende slang. Met een ruk aan het stuur reed mijn vader over het beest heen, waardoor de auto twee keer sprong en de vogels opfladderden.

Na een kilometer of wat over de onverharde weg, opstuivend zand in ons kielzog, maakte het graan plotseling plaats voor droog, kaalgegraasd grasland en reden we langs een paar magere koeien, die bewegingloos in de greppel bleven staan. Mijn vader nam gas terug en toeterde, waarop ze schoppend en snuivend en grote vlaaien poepend wegsjokten. 'O, sorry hoor', zei Berner, toekijkend vanaf de achterbank.

Enige tijd later reden we langs een erf waar een laag, ongeverfd huis pal op de kale aarde was neergeplempt. Verderop aan de weg stond nog een huis en, nauwelijks zichtbaar in de trillende verte, een derde. Bouwvallig als ze waren, leken ze zware tijden te hebben doorstaan. Bij het eerste waren de deur en de ruiten eruit en was het achterdeel ingestort. Op het voorerf stonden onderdelen van een autochassis en een ijzeren ledikant, en ze hadden een witte koelkast buitengezet. Kippen pikten schommelend in de droge aarde. Vanaf het trapje hielden enkele honden de weg in de gaten. Een wit paard met een hoofdstel stond opzij van het huis aan een paal. De dwarrelwind achter de

auto slingerde sprinkhanen de hitte in. Halverwege het landje achter het huis stond naast een bestelbus met HAVRE TAPIJT op de zijkant een zwartgeschilderde oplegger. Een paar magere jongetjes — eentje met ontbloot bovenlijf — waren naar het deurgat gekomen om ons te bekijken. Berner zwaaide en een van hen zwaaide terug.

‘Dat zijn nu indianen’, zei mijn vader. ‘Die jongetjes, die wonen hier. Jullie boffen maar. Hier moeten ze het zonder stroom doen.’

‘Ze kunnen toch wel ergens anders heen’, zei Berner. Door het stof achter de auto heen keek ze naar het haveloze huis en de jongens. Niets wees erop dat het om indianen ging. Ik was ervan op de hoogte dat ze niet allemaal in een tipi woonden, op de grond sliepen en een verentooi droegen. Voor zover ik wist, hadden we ze bij ons op school niet. Maar ik had wel gehoord dat je indianen had die altijd dronken waren en dan ’s winters in een steegje werden gevonden, vastgevroren aan het wegdek. En bij de districtspolitie werkten indianen die zich alleen maar bemoeiden met vergrijpen van indianen. Maar ik had verwacht dat ze er op de plek waar ze woonden anders uit zouden zien. Die twee jongetjes zagen er hetzelfde uit als ik, ook al stond hun huis op instorten. Waar waren hun ouders?

Mijn vader leek het als een grapje te beschouwen en zei: ‘Dat kun je toch ook over ons zeggen. Wat moeten de Parsons nou in Montana? We horen in Hollywood. Ik als stand-in voor Roy Rogers.’ Hij barstte uit in gezang. Hij zong vaak. Hij had een mooie spreekstem, waar ik graag naar luisterde, maar hij zong lelijk. Berner sloeg doorgaans haar handen voor haar oren. Nu zong hij de eerste regels van ‘Home on the Range’ van Roy Rogers, maar van de herten maakte hij geiten en van de antilopes olifanten. Dat deed hij als hij grappig wilde doen. Ik zat met mijn hoofd bij die indianenkinderen, die niet schaakten en niet in een debatclub zaten, misschien niet eens naar school gingen, zodat er niets van hen terecht zou komen.

‘Ik heb bewondering voor indianen’, zei mijn vader toen hij uitgezongen was. Daarna bleef het stil in de auto.

We reden langs de tweede bouwval, waar een zwarte auto zonder banden en het glas uit de ramen op zijn kop lag. Dat huis had grote gaten in het shingledak. Net als bij ons thuis stonden er hoge sering en stokrozen bij de deur en van autoradiatoren was een afrastering gemaakt, waar snuiten en oren van varkens boven uitstaken. Er wer-

den bijen gehouden, want achter het huis stond een rij witgeschilderde kasten. Dit trok mijn aandacht. Ik had mijn bijenboek al uit en zon op een plan om mijn vader over te halen samen met mij een kast te bouwen voor in de achtertuin. Ik wist van iemand in Georgia die bijen opstuurde. De State Fair van Montana zou binnenkort haar tenten opslaan op het kermisterrein niet ver bij ons vandaan en ik wilde naar de tent met de imkers, waar ze alle benodigdheden tentoonstelden en demonstraties gaven van berokers, imkerkleding en de honingooft. Schaken en bijen houden hadden in mijn ogen veel van elkaar weg. Het was allebei ingewikkeld en bij allebei moest je je aan regels houden, vaardigheden ontwikkelen en doelen stellen. En bij allebei moest je met geduld en zelfvertrouwen de methode ontdekken die tot succes leidde. Ik had een boek van de bibliotheek, *Bee Sense*, en daarin stond: 'Bijen ontsluiten het menselijk mysterie.' Alles wat ik wilde leren — en dat was veel — had ik gemakkelijk bij de padvinderrij kunnen leren als ik er van mijn moeder bij had gemogen. Maar dat was niet zo.

Een forse, bleke vrouw in korte broek en bikinibovenstukje was naar de voordeur komen lopen. Met een hand boven haar ogen tegen de zon keek ze naar ons.

'In Alabama hebben we ook indianen', zei mijn vader op een toon waaruit we dienden te verstaan dat wat we hier zagen absoluut niet ongewoon was. 'Wij hebben de Chickasaw en de Chotaw en de zompers. Allemaal familie van die mensen hier. Ze zijn natuurlijk geen van allen netjes behandeld. Maar hun waardigheid, hun zelfrespect hebben ze bewaard.' En hoewel dat niet aan de huizen was af te zien, was ik ervan onder de indruk dat indianen verstand van bijen hadden en bedacht ik dat er vast meer was dat ik niet van ze wist.

'Waar is de boerderij die jullie willen verkopen?' vroeg ik.

Mijn vader reikte over de voorbank om me een klopje op de knie te geven. 'Die zijn we allang voorbij, joh. Ik vond het niet veel. Goed dat je het hebt onthouden. En ik dacht, we zijn nu toch hier en dan kan ik jullie eens echte indianen laten zien. Die moet je kunnen herkennen. Jullie wonen tenslotte in Montana. Ze horen erbij hier.' Omdat hij goed van zin was, wilde ik de State Fair eigenlijk meteen ter sprake brengen, maar hij had zijn hoofd bij de indianen en het leek me raadzaam het er nu bij te laten en later mijn kans te grijpen.

‘Ik heb nog geen antwoord op mijn vraag waarom ze niet ergens anders naartoe gaan’, zei Berner. Ze zweette en tekende met een natte vinger in het fijne stof op haar sproetige arm. ‘Ze hoeven niet te blijven. Ze kunnen naar Great Falls. We leven in een vrij land. We zitten hier niet in Rusland of Frankrijk.’

Het leek erop dat mijn vader niet langer naar ons luisterde. Door de diepe sporen reden we nog ruim een kilometer verder, tot ik op de Bear’s Paw Mountains de boomgrens en her en der, op plekken die de zon de hele zomer niet bereikte, wat korstige sneeuw kon onderscheiden. Het was nog warm waar we reden, maar verderop werd het koud. Terwijl voor ons de dorre leegte zich nog uitstrekte, draaide vader tussen twee hekpalen zonder hek ertussen het land op, keerde en reed dezelfde weg terug — nu met de vervallen huizen en de indianen links van ons — op naar Box Elder, daar de 87 op en naar Great Falls. Het was of de rit helemaal niets had opgeleverd, niets wat vader had willen zien, zorgen baarde of had moeten zien, niets wat met de aan- of verkoop van een boerderij te maken had. Ik had geen idee waarvoor we op pad waren gegaan. Eenmaal thuis hebben mijn zus en ik het er ook niet meer over gehad.

7

In de eerste week van augustus hadden mijn vader, de man van de Great Northern — Digby — en mijn vaders Cree-handlangers drie transacties in gestolen vlees naar tevredenheid afgerond. Er waren koeien gestolen, gedood en afgeleverd. Er was geld van eigenaar gewisseld. De indianen waren vertrokken. Iedereen kon rustig ademhalen. Mijn vader vond zijn herziene opzet goed werken en had niet het gevoel op een zorgwekkende manier tussen twee vuren te staan. Hij was er de man niet naar om te bedenken dat iets wat soepel verliep ook wel eens niet soepel kon lopen. De luchtmacht had hem afgeschermd van wat een mens doorgaans in zijn leven tegenkomt, ongeveer zoals de indianen op de overheid konden leunen. En vanwege de dingen die hij in de oorlog zo vakkundig had gedaan (het Norden-bomvizzier bedienen, bommen afwerpen op mensen die hij niet zag en in leven blijven), had hij het terecht gevonden dat er voor hem was gezorgd, wat zijn neiging had gevoed zich niet te zeer in zaken te verdiepen, om het even welke. En bij de illegale handel in dood vee kwam dat er weer op neer dat hij was vergeten dat op de basis zijn optreden als tussenpersoon niet goed was uitgekapt. Die zwendel had hem zijn kapiteinsstrepen gekost en had hem, lang voordat hij er zelf aan toe was, teruggeworpen in de burgersamenleving (als hij er ooit aan toe was gekomen na al die tijd uit die samenleving).

Het kan ook zijn dat hij zich door moeder, die heel nauwgezet afstand van hem hield, bekeken heeft gevoeld, dat weer een mislukte onderneming zijnerzijds haar zou bewegen om bij hem weg te gaan. Daardoor is bij hem — ondanks zijn kennelijke succes in zaken, zijn positieve instelling, zijn nieuwe start in de burgermaatschappij en de opeenstapeling van twijfels bij haar — misschien het vertrouwen gesleten in het 'gevoel' dat hij meende te hebben bij alles wat hij ondernam. Hij verlangde niet meer van het leven dan dat alles zijn kalme gangetje bleef gaan tot voor moeder het schooljaar weer begon en hij de vrijheid kreeg om het vak van landmakelaar verder in de vingers te

krijgen en de dingen te doen die hij met Digby en de indianen in zijn hoofd had. Want daar werd het hele gezin beter van.

In die dagen had ik nog het idee dat het leven volkomen normaal verliep. Ik weet nog dat mijn vader begin augustus op een zaterdagmiddag per se met het hele gezin naar *Swiss Family Robinson* wilde, die in de Liberty draaide. Hij en ik vonden het een prachtige film. Maar het boek, waarvan moeder per se wilde dat Berner en ik het ook lezen en dat ze nog had staan van haar middelbare school, was een stuk minder opgewekt en romantisch. Omdat ze, ook begin augustus, op de school van de Zusters van Voorzienigheid was begonnen, kwam ze met nog meer boeken thuis en begon ze over de visie van de nonnen op senator Kennedy. Volgens de nonnen misgunden zuiderlingen hem de overwinning en zou hij nog voor de verkiezingen worden vermoord. (Vader verzekerde ons dat dat niet zo was en zei dat er helaas misvattingen over het zuiden bestonden, maar dat met Kennedy de paus in ons land beslist iets in de melk te brokkelen kreeg en dat Kennedy rijk was geworden van whisky.) Het gesprek kwam ook nog op de Space Needle, waar hij graag met ons naartoe wilde. In die periode is het vriendje van mijn zus twee keer mee naar huis gekomen, maar niet mee naar binnen. Ik vond hem aardig. Hij heette Rudy Patterson. Hij was een jaar ouder dan wij en mormoons (wat ik opzocht en waar volgens Rudy ook bij hoorde dat ze aan veelwijverij deden). Bovendien zat hij al op de bovenbouw, wat ik machtig interessant aan hem vond. Het was een lange lat met rood haar, grote voeten en een wittig vlassnorretje, waar hij zeer mee ingenomen was. We hebben een keer aan de overkant van de straat gebasketbald bij het net dat de gemeente daar had opgehangen. Hij vertelde dat hij op korte termijn met school wilde stoppen en in Californië in een band wilde gaan spelen. En anders ging hij bij de marine. Hij had Berner al gevraagd of ze mee wilde of later naar hem toe wilde komen, maar ze had nee gezegd (wat hem ertoe bracht haar een spijkerharde tante te noemen, en dat was ze ook). Berner zat, net als eerder mijn moeder, met toegeknepen ogen tegen de zon en haar armen om haar knieën geslagen op de verandatrapp toe te kijken hoe wij onder de dichte, geurende bladerkroon van de iepen en populieren, die barstensvol cicaden zaten, om de bal vochten. 'Je mag niks verklappen', riep ze. 'Hij heeft niks met mijn gehei-

men te maken.' Ik wist niet of ze het nu tegen hem of mij had. Haar geheimen kende ik ook niet meer, al was er een tijd geweest dat ik, als haar tweelingbroer, alles van haar wist. Maar ze moet toen inmiddels meer geheimen hebben gehad, want ze besprak haar dingen niet meer met me en uit haar manier van doen bleek dat ze me als veel jonger beschouwde dan zichzelf en een richting was ingeslagen waarmee er een afstand ontstond.

Van de eerste narigheid — de eerste echte narigheid — weet ik omdat ik, toen mijn vader aan het eind van de eerste week van augustus op een avond thuiskwam, meteen wist dat er iets ongewoons gaande was, ook al heb ik hem op dat moment niet gezien. Zoiets merk je aan een keihard dichtgeslagen verandadeur, aan zwaar stampende laarzen op de plankenvloer, aan een slaapkamerdeur die krakend opengaat en een stem en dan de deur die even snel weer sluit, zodat er alleen nog gedempte geluiden te horen zijn.

Het was hartje zomer en heet en droog en stoffig in huis, waardoor Berners allergie op begon te spelen. (In de winter was het er koud en tochtte het.) Mijn moeder liet de muurventilator de hele tijd aan en wanneer in de vooravond diffuus licht de badkamer binnenviel door het raampje daar, zocht ze voor het koken graag de koelte op. Met een sandelhoutkaars op het reservoir van de wc bleef ze dan in bad zitten tot het water koud was. Mijn vader was die hele dag weggebleven, waarschijnlijk om zijn kennis van de landhandel bij te spijskeren. Maar eenmaal thuis liep hij meteen door naar de badkamer, waar hij luid en gepassioneerd tegen mijn moeder aan begon te praten. Hetzelfde moment ging de deur dicht. Maar ik had hem nog horen zeggen: 'Er is even wat wrijving met...' De rest heb ik niet gehoord. Ik zat op mijn kamer in mijn bijenboek te lezen en naar de radio te luisteren. Ik moest een manier vinden om op de State Fair te komen. In de drie jaar dat we hier woonden, waren we niet één keer geweest, niet naar de kermis en niet naar de tentoonstelling. Mijn moeder hoefde al die keren niet zo nodig omdat ze niets van de kermis moest hebben en het er vreselijk vond ruiken, en Berner gaf er niets om.

Mijn vader zat in de badkamer nog heel lang met mijn moeder te praten. Het werd al donker buiten en mijn zus kwam haar kamer uit,

deed het licht in de woonkamer aan, sloot de gordijnen en zette de muurventilator uit, zodat het stil werd in huis.

Even daarna ging de badkamerdeur open en hoorde ik mijn vader zeggen: 'Daar hoeft ik me nu nog niet druk om te maken. Dat is een zorg voor later.' Mijn moeder hoorde ik zeggen: 'Natuurlijk. En het is vast jouw schuld niet.' Hij kwam naar mij toe — mijn kamerdeur stond open. Hij had zijn zwarte Acme-laarzen aan, een wit overhemd met paspelzakken en parelmoeren knoopjes, en een riem van ratelslangenleer. Hij had zijn hele leven een uniform gedragen en kleeedde zich graag mooi. Ook al wist hij niets van veeteelt af, als landmakelaar in spe had hij het nodig gevonden er als een veeboer uit te zien. Hij vroeg waar ik mee bezig was. Ik vertelde dat ik de bijenteelt bestudeerde, dat ik naar de State Fair wilde en dat ik het er al eens over had gehad. Er zou een tent staan van de plattelandsjongeren, waar jongens van mijn leeftijd de fijne kneepjes van de imkerij en de honinggoogst demonstreerden. 'Dat is me nogal een onderneming', zei hij. 'Pas maar op dat ze je niet doodsteken. Ik heb wel eens gehoord dat bijen niet in hun eentje iemand aanvallen, maar in een hele zwerm.' Hij liep verder en bij de kamer van mijn zus informeerde hij naar haar bezigheden en had het even over haar vissen. Mijn moeder kwam in een groene badjas en met een handdoek om het natte haar met een ernstig gezicht de badkamer uit. Zo liep ze naar de keuken, waar ze eten uit de koelkast begon te trekken. Mijn vader liep haar achterna en zei: 'Ik los het wel op.' Zij zei iets wat ik niet verstond omdat ze fluisterde. Daarna liep mijn vader de donkere en betrekkelijk koele voorveranda op. De straatverlichting was aan. Hij ging op de schommel zitten, die aan een dunne ketting knerste, en met op de achtergrond de tjirpende cicaden liet hij zich heen en weer gaan. Ik hoorde hem in zichzelf praten, waardoor ik wist dat hij zich zorgen maakte. (Hij praatte vaak in zichzelf — dat deden ze allebei — alsof er dingen waren die niet konden worden besproken. Dat gebeurde vaker als ze met iets zaten.) Er was een moment dat hij, regelmatig schommelend, hardop lachte. Na een poosje liep hij naar de straat, stapte in zijn auto en reed weg om dat waar hij zich ongerust over maakte op te lossen (nam ik aan).

De dag erop was het zondag. Het kwam opnieuw niet van een kerkdienst. Mijn vader had een grote familiebijbel in de la van zijn com-